

Saatekirja terminist suunamise ja kutsumise kontekstis

Ruth Erm – Tervise Arengu Instituudi meditsiiniterminoloogia kompetentsikeskus

Terminoloogiatöös on sisu üle mõtlemine ja selle mõtestamine lausa nõutav. See ei ole ainult keeletöö, ammugi mitte vaid komade panemine, nagu võhiklikkusest sageli arvatakse. Tegu on tööga, mida tuleb sageli alustada küsimusega „mida sa selle all mõtled“ või „kuidas sa seda mõistad“. Ehk siis – millest me üldse räägime. Seekord mõtestan *saatekirja* tähendust ja kompon selle õigeid piire.

MÕISTE JA TERMIN EI OLE SÜNONÜÜMID

Terminoloogiatöös opereeritakse *mõiste* ja *terminiga*. Neid peetakse sageli sünonüümideks ja arvatakse, et termin on võõrsõna ja mõiste selle eestikeelne vaste. Mõiste ja termin on omavahel seotud küll, aga mitte sünonüümia kaudu.

Mõistet on mitutpidi defineeritud. Terminoloogiastandard ütleb, et mõiste on teadmusüksus, mitte sõnavaraüksus (1), EKI ühendsõnastik Sõnaveebis ütleb, et mõiste on see, mida tähistab termin (2). Mulle on sümpaatne mõiste käsitlemine mõtlemis- ja tunnetusüksusena, mingi idee või arusaamana inimese teadvuses, sest see käsitus eristab selgemini mõtte sõnast. Sest mõiste ja termin ongi seotud umbes nii, nagu on omavahel seotud mõte ja sõna. Kui mõtet väljendame sõnaga, siis mõistet väljendame oskuskeeles mingi eriala terminiga. Näiteks mõistet „inimene, kes vajab tervist puudutavas küsimuses abi“ väljendatakse tervishoiu terminiga „patsient“, mõistet „suunamine“ terminiga „saatekiri“ jne.

Mõistet saab seega siduda mõistmisega ehk sellega, kuidas me midagi mõistame või sellest aru

saame ehk laiemalt öeldes kuulub mõiste mõtlemiseilma. Mõiste on arusaam millestki. Tegelikult annab *mõiste* ise ka vihje, missuguse ilma poole peaks vaatama: **mõist**=e on **mõist**/ma tuletis ja neil sõnadel on üks tüvi – mõist- (3).

Mõiste väljendamiseks kokkulepitud termin kuulub aga juba keelekasutusse, täpsemalt oskuskeeleskasutusse. Siit järeldub ka, et artiklites, teadustöodes ja ka seadustes-määrustes seisev plokk pealkirjaga „Mõisted“ on sisuliselt väär – me ei selgita seal oma arusaamu, vaid *kasutatud* sõnu, antud juhul termineid. „Mõisted“ asemel on õige kasutada „Terminid“, „Terminoloogia“ jms.

Termin on mingi valdkonna (nt tervishoiu, sotsiaalhoolekande jm) sõna, oskussõna. Termin ja oskussõna on küll sünonüümid.

TÄHENDUSE OLULISUS

Tähenduses peitub asja sisu. Mõistet ja terminit seob omavahel mõiste tähendus ja terminis ei tohiks väljendada mingi muu mõiste tähendus. Saatekirja puhul on see nii aga just läinud. Ka Tervise ja Heaolu Infosüsteemide Keskuses (TEHIK) 2024. aastal koostatud mahukas suunamise eelanalüüsidokumendis on välja toodud, et kehtivates õigusaktides mõistetakse saatekirja sisu erinevalt.

Eesti tervishoiukorralduses kasutatakse saatekirja kõikjal – nii patsiendi kuskile suunamisel, kutsumisel ja teiste spetsialistide kaasamisel. See leiab laialdast kasutust tervishoiuteenuse osutamist tõendava dokumendina, mille alusel makstakse teenuse eest. Näiteks määruses „Tervishoiuteenuse osuta-

mise dokumenteerimise tingimused ja kord“ (4) on saatekiri paigutatud tervishoiuteenuse osutamist tõendavate dokumentide loetellu ja ravikindlustuse seaduses esineb vormel „saatekirja alusel osutatud abi“ (5). Jätame praegu kõrvale selle, et nii mitmedki määruses mainitud teenuse osutamist tõendavad dokumendid ei saa teenuse osutamist tõendada ja võtame ainult saatekirja. Saatekiri ise ehk inimese saatmine kuskile ei tõenda veel midagi, see näitab vaid vajadust teenuse järele või kavatsust talle teenust osutada ehk siis teenuse osutamine alles tuleb. Teenuse osutamist saab tõendada alles saatekirja vastus (vastust muud moodi ei saa, kui teenus tuleb ära osutada).

Saatekirja vormistatakse siis, kui infosüsteem koostab inimese jaoks automaatteavituse ja kutsub teda midagi tegema, ja siis, kui sellesse protsessi sekkub tervishoiutöötaja ning vajadusel kuskile ilmuda on teised eesmärgid. Tervishoiutöötajad ise selles probleemi ei näe, et saatekiri on peale *saatmisekirja* ka kutse ja tagasikutse või korraldus end mobiliseerida ning kasutusel igasuguste protsesside käimalükkamisel või nügimisel või tõendamisel, sest nende igapäevatoos märgatavaid tõrkeid sisulise segaduse tõttu ei esine.

Küll aga on tervishoiusüsteemi parema toimimise heaks töötavatel inimestel äärmiselt raske tervishoiuteenuseid (üंबर) disainida, terviseandmete dokumenteerimise loogikat muuta, tööprotsesse parendada või ka osapoolte rollidesse selgust luua, kui saatekirja kasutatakse täiesti vastuolulisel moel. Saatekirja tähendusvälja vägivaldne

laiendamine takistabki seda, et küsimusele „mis on saatekiri“ ei oska tervishoiutöötajad ise enam vastata. Ma väidan, et igas inimeses on olemas keeletunnetus või mõistesüsteem ja see teebki iga kord kõva lärmi, kui töökeskkonnas kasutatakse tähendus läheb sellega liiga suure vastuollu. Terminid peavad sobituma muu hulgas ka inimese tavapärasesse mõistesüsteemi. Kõik saavad ju aru, et saatekiri tähendab saatmist ja suunamist. Konflikt tekib tervishoiu väravast sisse astudes, kui saatekiri hakkab järsku tähendama peale saatmise ka kõike muud.

SAATEKIRI KUI SUUNAMINE, SAATMINE

Saatekirja definitsiooni tuum – patsiendi saatmine teenust saama – ei ole määruses aja jooksul eriti palju muutunud. Kümme aastat tagasi seisis määruse (6) tekstis, et saatekiri on tervishoiuteenuse osutamise käigus vormistatav dokument, mis on aluseks patsiendi suunamisel uuringule, teise arsti konsultatsioonile jne. Sama kontseptsioon vaatab vastu ka praegu kehtivast redaktsioonist – saatekiri on tervishoiuteenuse osutamise käigus tervishoiutöötaja otsuse alusel vormistatav dokument või andmete kogum, mis on aluseks patsiendi saatmisel uuringule, protseduurile, lahingule või ambulatoorset või statsionaarset tervishoiuteenust saama ning patsiendilt võetud proovimaterjali edastamisel uuringuks või analüüsiks ja patsiendi terviseandmete edastamisel e-konsultatsiooniks (7).

Sõnaveebi EKI ühendsõnastik võtab lühidalt kokku, et saatekiri on ametlik dokument kellegi kuskile suunamiseks (8).

Saatekirja termini taga on niisiis mõiste „suunamine“, „saatmine“. Sobiv mõiste vaatab ka *saatekirja* sõnast vastu: *saat/ma* ja *saat-e/kiri* jagavad üht tüve – *saat-* (9).

Suunamine tähendab kellegi kuskile saatmist, suunaga endast eemale, liikumist ühest punktist teise. Suunamise mõiste sees ei ole kellegi kohale kutsumise tähendust.

Perearst suunab patsiendi eriarsti juurde ja vormistab selleks saatekirja, tehes seda meditsiinilisel näidustusel, või on vaja patsient saata uuringule ja selleks läheb vaja uuringu saatekirja.

Saatekirja taga on ka tervishoiutöötaja otsustusprotsess. Standard „Mõistesüsteem tervishoiu ja arstiabi järjepidevuse toetamiseks“ (EVS-EN ISO 13940:2016) defineerib saatekirja kui ravitaotlust, kus tervishoiutöötaja palub tervishoiuteenuse osutajal kinnitada tervishoiuteenuse osutamise kohustust ravivolituse ajaks (10). Tervishoiutöötaja aktiivsele osalusele viitab ka see, kuhu saatekiri nimetatud standardis kuulub. Saatekiri kuulub standardis ravitaotluste pessa, mis omakorda kuulub suuremasse vastutusega seotud mõistete süsteemi. Seega kuulub saatekiri sellesse maailma, kus tervishoiutöötajad aktiivselt inimese tervise pärast tegutsevad.

Saatekiri sobib diagnostika- või raviuuringutele saatmiseks, eriarsti juurde suunamiseks, kolleegilt e-konsultatsiooni küsimiseks (siia lisandub ka kaasamise mõiste), sest saatekirja taga oleva suunamise mõiste sisu on inimese (või tema andmete) saatmine kuskile, tervishoiu sageli näiteks mõne targema juurde, kes aitab probleemi mõtestada ja lahenduseni liikuda. Suunamise üle otsustab tervishoiutöötaja.

Olgugi et sõeluuringud on ka tervishoiu osa, ei tähenda see seda, et igal pool tervishoiutöötaja otsust tarvis on. Sõeluuringukutse on infosüsteemi automaatteavitus. Inimene on mingite tunnuste alusel sattunud valimisse ja selle alusel langetab infosüsteem otsuse saata talle kutse. Tervishoiutöötaja aktiivset osalemist ei toimu.

On sisuline vahe, kas otsustajaks on infosüsteem või tervishoiutöötaja, sest üks on automatiseeritud tegevus, ent saatekirjaga uuringule eelneb individuaalne mõtletegevus, mis on küll standardiseeritav, aga mitte automatiseeritav. Ka on sõeluuring olemuselt ennetustegevus ning saatekirjaga uuring enamasti

diagnostika- või ravitegevus. Kliinilises protsessis koostatud saatekiri on tavaliselt ajendatud tervishoiutöötaja tähelepanekutest, mida ta inimese tervises seisundi kohta on teinud ehk et tal on inimesega olemas eelnev kontakt. Sõeluuringukutse ei ole sellise protsessi tulemus.

KUTSUMINE JA TAGASI KUTSUMINE ON KUTSE

Kutsumine tähendab ettepaneku või korralduse tegemist kuskile kohale tulekuks, millestki osavõtuks või millegi tegemiseks. Kutsumise suund on enda juurde ja liikumine toimub ühte punkti, aga mitte sealt edasi. Näiteks inimene saab kutse osaleda sõeluuringul või tulla vaktineerima. Iseenesest võiks kutse andmekogumist juba piisata, et inimene saab end sobivale teenusele või uuringule kirja panna. Meie sõeluuringute süsteem päris nii ei tööta, sest kutsutu peab realiseerima ka digiregistratuuris tema jaoks valmis pandud saatekirja ehk teisisõnu – me kutsume inimese digiregistratuuri, kust me suuname ta edasi. Ja see ei ole veel kõik. Kui inimene on valinud sõeluuringu tegemiseks kodutesti, siis jääb tema saatekiri kasutamata, isegi kui ta on ka vastuse saanud. Võib-olla ei ole tervishoiukorraldajad läbi mõelnud, mis küsimusi võib registratuuri rippuma jäänud saatekiri tavainimeses tekitada, aga siin on variandid: kas mul on midagi viga, mida ma ei tea, sest ma ju käisin sõeluuringul ja kõik oli korras? Kas ma pean minema uuesti, järsku uuring ebaõnnestus? Kas see on lisauuring? Kas see on tehniline aps?

Sellist digibürokraatiat ja -segadust saab vältida, kui saatekirja ei kasutataks kutsumise tähenduses ja teenusele pääsemiseks kasutataks vaid kutse andmestikku. Teenuse osutamist tõendaks antud juhul uuringu vastus.

Kui inimene on tervishoiuteenusele kutsutud, siis võiks kutsumise tähendusest kinni pidada ka tervishoiusüsteemi sisenemise järel. Kui kutsutud inimese andmestik on

seotud kutsega, siis oleks võimalik teha ka täpsemat sõeluuringute osalusstatistikat ning teha selgemini vahet neil, kel läks tarvis järeluurin-
guid ja kel mitte.

Tagasi kutsumine on sama mis kutsumine selle vahega, et inimene on varem samas kohas olnud ja nüüd palutakse tal uuesti sinna ilmuda. Näiteks inimene kutsutakse mõne aja möödudes uuesti vastuvõtule. Meil vormistatakse selline asi tagasikutsega saatekirjana, mis kuulub juba keeleabsurdi – esiteks ei ole kutsumise või tagasi kutsumise mõistete sees kellegi kuskile (mujale) saatmise tähendust ja teiseks ei saa inimest korruga kutsuda ja saata. Tagasikutsega saatekirja asemel saaks kasutada *tagasikutset*, piisaks ka *kutsest korduvale vastuvõtule*, kuna sisuliselt kutsutakse inimene korduvale vastuvõtule. Kui lahen-
datud saaks ka saatekirjata erialade puhul see, et nad peavad süsteemi

vormistama vastava kutse korduvale vastuvõtule, oleks võimalik ka teada, kui palju meil siis on korduvaid vastuvõtte.

KOKKUVÕTTEKS

Dokumendipõhiselt andmeloomelt sündmuspõhisele liikudes tuleb üha rohkem mõelda, millise tähenduse anname tegevustele ja protsessidele – kas tegu on suunamisega, kutsumisega või tagasi kutsumisega, sest ainult nii on võimalik luua tähendusega andmestikke. Tervishoiusüsteemi loogilisemaks muutes peavad üksteisest aru saama kõik, kes asjaga seotud: tervishoiu-
töötajad, -korraldajad ja taustajõud, inimesed ja masinad.

Ma loodan, et saatekirjaga (ega ühegi teise samamoodi nihi läinud tervishoiuterminiga) ei tee me nii, nagu tehti riikliku lennufirmaga. Saatekiri ei vaja argumente ega inimete ressursi praegusel kujul

püsimiseks või veel hullem – edasi paisumiseks. Saatekiri tuleb oma mõiste – suunamise – piiresse tagasi tuua ja kutsumine tähistada termini-
niga kutse. Kui mõistete piirid saavad paika, siis on tervishoiu-
süsteemi parendamine ka lihtsam.

KIRJANDUS

1. EVS-ISO 1087-1:2002. Terminoloogiatöö. Sõnastik. Osa 1: Teooria ja rakendus. Eesti standard 2002. Tallinn. Eesti Standardikeskus
2. Sõnaveebi EKI ühendsõnastik: <https://xn--snaveeb-10a.ee/search/unif/dlall/dsall/m%C3%B5iste/1/est>.
3. Eesti keele sõnapered: <https://arhiiv.eki.ee/dict/sp/index.cgi?Q=m%C3%B5istma&F=M>.
4. Sotsiaalministri määrus (2024). Tervishoiuteenuse osutamise dokumenteerimise tingimused ja kord.
5. Ravikindlustuse seadus (2024).
6. Sotsiaalministri määrus (2014). Tervishoiuteenuse osutamise dokumenteerimise ning nende dokumentide säilitamise tingimused ja kord.
7. Sotsiaalministri määrus (2024). Tervishoiuteenuse osutamise dokumenteerimise ning nende dokumentide säilitamise tingimused ja kord.
8. Sõnaveebi EKI ühendsõnastik: <https://xn--snaveeb-10a.ee/search/unif/dlall/dsall/saatekiri/1/est>.
9. Eesti keele sõnapered: <https://arhiiv.eki.ee/dict/sp/index.cgi?Q=saatma&F=M>.
10. EVS-EN ISO 13940:2016 „Mõistesüsteem tervishoiu ja arstiabi järjepidevuse toetamiseks“, lk 128.